

Σημειώσεις μαθήματος 23.04.2020

Αντώνης Χατζημουσής

Καντ

2^η διάλεξη

Πώς είναι δυνατές οι συνθετικές a priori κρίσεις;

Όταν αναζητούμε το κοινό στοιχείο στις περιπτώσεις όπου αποτυγχάνει ο εννοιακός εμπειρισμός, εκείνο που παρατηρούμε είναι ότι περιλαμβάνουν κρίσεις που αποφαίνονται ότι σε κάθε περίπτωση όπου κάτι συμβαίνει, κάτι άλλο *πρέπει* να συμβαίνει, καθώς και τις έννοιες και τις ιδέες που συνήθως χρησιμοποιούνται σε τέτοιου είδους τις κρίσεις. Αυτές οι έννοιες και οι κρίσεις βρίσκονται, όπως έχουμε δει, στον πυρήνα της ρασιοναλιστικής μεταφυσικής: «Διαμέσου *κάθε* αλλαγής, η υπόσταση *πρέπει* να παραμένει η ίδια», «*Κάθε* συμβάν *πρέπει* να έχει μια επαρκή αιτία», «*Κάθε* εμφάνιση μιας επαρκούς αιτίας *πρέπει* να ακολουθείται από την εμφάνιση του αναγκαίου αποτελέσματός της». Πρόκειται επίσης για έννοιες και κρίσεις που είναι χαρακτηριστικές για τα μαθηματικά: «Το άθροισμα των γωνιών *κάθε* τριγώνου *πρέπει* να ισούται με δύο ορθές γωνίες», και που συνιστούν απαραίτητα συστατικά τής μετά τον Γαλιλαίο (και ιδιαίτερα της νευτώνειας) μαθηματικής φυσικής: «Για *κάθε* δράση θα *πρέπει* να υπάρχει μια ίση και αντίθετη κατεύθυνσης αντίδραση». Τέτοιου είδους κρίσεις αποτελούν τυπικά παραδείγματα αυτού που ο Καντ αποκαλεί *συνθετικές a priori κρίσεις*.

Η ορολογία του Καντ στηρίζεται σε δύο αντιδιαστολές, μία μεταξύ *αναλυτικών* και *συνθετικών* κρίσεων και μία μεταξύ *a priori* και *a posteriori* κρίσεων. Η πρώτη αντιδιαστολή είναι συγγενής της λοκιανής διάκρισης μεταξύ «τετριμμένων» και «ενισχυτικών» αληθειών, καθώς και της χιουμιανής διάκρισης ανάμεσα σε «σχέσεις μεταξύ ιδεών» και «πραγματικών γεγονότων». Ο Καντ την εισαγάγει ως εξής:

«Σε όλες τις [καταφατικές] κρίσεις όπου νοείται η σχέση ενός υποκειμένου προς ένα κατηγορούμενο η σχέση αυτή είναι κατά δύο τρόπους δυνατή. Ή το κατηγορήμα Β ανήκει στο υποκείμενο Α ως κάτι που περιέχεται ήδη (συγκεκριαλυμένα) στην έννοια Α ή το κατηγορούμενο Β βρίσκεται ολότελα έξω από την έννοια Α, μολονότι στην πραγματικότητα είναι συνδεδεμένο μαζί του. Στην πρώτη περίπτωση ονομάζω την κρίση αναλυτική, στην άλλη συνθετική. Άρα αναλυτικές κρίσεις είναι εκείνες όπου η σύνδεση του κατηγορούμενου με το υποκείμενο νοείται ως ταυτότητα, ενώ εκείνες όπου η σύνδεση αυτή νοείται χωρίς την έννοια της ταυτότητας, πρέπει να ονομάζονται συνθετικές. Τις πρώτες θα μπορούσε κανένας να τις ονομάσει διασαφητικές και τις άλλες διευρύνουσες κρίσεις, γιατί οι πρώτες δεν προσθέτουν με το κατηγορούμενο τίποτε στην έννοια του υποκειμένου παρά μόνο την διαιρούν με την ανάλυση στις μερικές της έννοιες που είχαν ήδη νοηθεί (αν και συγκεκριμένα) μέσα σε αυτή, ενώ οι άλλες προσθέτουν στην έννοια του υποκειμένου ένα κατηγορούμενο, που δεν έχει νοηθεί μέσα σε αυτήν και που δεν θα μπορούσε να εξαχθεί με κανενός είδους ανάλυσή της.» (A6–7/B10–11)

Το τυπικό παράδειγμα μια καντιανής αναλυτικής αλήθειας έχει τη μορφή: «Όλα τα AB είναι B », και η εκδοχή της που προσεγγίζει περισσότερο την τρέχουσα έννοια μιας κρίσης που είναι «αληθής δυνάμει νοήματος», θα ήταν μια κρίση «αληθής δυνάμει (ρητού) ορισμού» -- π.χ., δεδομένου ότι το Γ είναι εξ ορισμού AB , η κρίση «Όλα τα Γ είναι B » είναι αναλυτικά αληθής.

Αν και η καντιανή θεώρηση των εννοιών διαφέρει σημαντικά από τις παραδοσιακές θεωρήσεις, ο Καντ διατηρεί την άποψη ότι η κατοχή μιας έννοιας συνίσταται στην κατοχή μιας νοητικής ικανότητας που ασκείται όταν νοούμε, όταν σκεφτόμαστε. Κατά συνέπεια, ο συλλογισμός με τον οποίο επιχειρεί να εδραιώσει ότι η τάδε ή η δείνα κατηγορική κρίση είναι αναλυτική ή συνθετική λαμβάνει κυριολεκτικά τη μορφή ενός *νοερού πειράματος*, εξετάζει δηλαδή αν *νοώντας* ένα υποκείμενο *νοούμε* και το κατηγορήμα. Συμπεραίνει, για παράδειγμα, ότι η κρίση

«Όλα τα σώματα είναι εκτατά» είναι αναλυτική, εφόσον «δεν χρειάζομαι να προχωρήσω πέρα από την έννοια που συναρτώ με τη λέξη σώμα, για να βρω την έκταση ενωμένη μαζί της' μου αρκεί να αναλύσω μόνο την έννοια, δηλαδή να συνειδητοποιήσω μόνο το πολλαπλό που κάθε φορά νοώ μέσα σε αυτή [την έννοια], για να συναντήσω εκεί μέσα το κατηγορούμενο... Αντίθετα όταν λέγω: όλα τα σώματα έχουν βάρος, τότε το κατηγορούμενο είναι κάτι εντελώς διάφορο από εκείνο που νοώ με την απλή έννοια ενός σώματος γενικά. Άρα η προσθήκη ενός τέτοιου κατηγορουμένου μας δίνει μια κρίση συνθετική» (A7/B11).

Τέτοιου είδους συλλογισμοί πείθουν τον Καντ ότι όλες οι μαθηματικές κρίσεις είναι συνθετικές (A10/B14). Υποστηρίζει ότι νοώντας το «7+5», νοούμε μόνο «την ενοποίηση και των δύο αριθμών σε έναν μόνο αριθμό», αλλά όχι «τι είναι αυτός ο ένας αριθμός». Κατά συνέπεια, η

αριθμητική κρίση « $7+5=12$ » είναι συνθετική εφόσον «η έννοια του δώδεκα καθ' ουδένα τρόπο δεν νοείται ήδη μέσω της νόησής μου της ενοποίησης του επτά με το πέντε» (B15).

Αντιστοίχως, εφόσον η έννοια της ευθείας «δεν περιέχει τίποτα από ποσότητα, αλλά μόνο από ποιότητα» (B16), προκύπτει ότι η γεωμετρική κρίση ότι μια ευθεία γραμμή είναι η συντομότερη απόσταση μεταξύ δύο σημείων είναι συνθετική, και ένας παρόμοιος συλλογισμός ισχύει επίσης για την κρίση ότι το άθροισμα των γωνιών ενός τριγώνου ισούται με δύο ορθές γωνίες.

Ας ξεκαθαρίσουμε όμως ότι ο Καντ διακρίνει ρητά το ζήτημα της αναγκαιότητας από το ζήτημα της αναλυτικότητας, και καθ' ουδένα τρόπο δεν αρνείται την αναγκαιότητα των μαθηματικών αληθειών: «Πρώτα πρώτα πρέπει να σημειωθεί ότι οι κυρίως μαθηματικές προτάσεις είναι πάντα κρίσεις *a priori* και όχι εμπειρικές, γιατί παρακολουθούνται από αναγκαιότητα, που δεν μπορεί να αντληθεί από την εμπειρία» (B14)

Η αναγκαιότητα, δηλαδή, αποτελεί χαρακτηριστικό όχι των αναλυτικών κρίσεων, αλλά των *a priori γνωσιακών νοήσεων*. Μια γνωσιακή νόηση είναι *a priori* αν και μόνο αν είναι «ανεξάρτητη από κάθε εμπειρία ακόμη και από όλες τις εντυπώσεις των αισθήσεων», και αντιδιαστέλει τέτοιες γνωσιακές νοήσεις με τις «εμπειρικές, οι οποίες έχουν τις πηγές τους *a posteriori* δηλαδή στην εμπειρία» (B2).

Το είδος της «ανεξαρτησίας από την εμπειρία» που έχει στο νου του ο Καντ συνάδει με εκείνο που είχαμε αποκαλέσει «διορατική θέση του Πλάτωνα»: «Η εμπειρία μας διδάσκει ότι κάτι είναι φτιαγμένο από τη φύση του έτσι ή αλλιώς, αλλά όχι και ότι δεν μπορεί να είναι αλλιώς» (B3)

Στις μέρες μα συνηθίζεται να σκεφτόμαστε το τροπικό καθεστώς με όρους «δυνατών κόσμων»: αναγκαίο είναι αυτό που ισχύει «σε όλους του δυνατούς κόσμους». Ακολούθως, διαφορετικά είδη αναγκαιότητας αντιστοιχούν σε περιορισμούς τού σύμπαντος των «δυνατών κόσμων». Οι λογικές αναγκαιότητες ισχύουν σε όλους τους *λογικά* δυνατούς κόσμους, οι φυσικές αναγκαιότητες σε όλους τους *φυσικά* δυνατούς κόσμους, κλπ.

Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, το είδος αναγκαιότητας που απασχολεί τον Καντ μπορεί να περιγραφεί ως αυτό που ισχύει σε όλους τους *ανθρώπινα* δυνατούς κόσμους, δηλαδή σε κάθε κόσμο που *εμείς* θα μπορούσαμε να αντικρύσουμε στην εμπειρία μας. Ακολούθως, ένα σημαντικό μέρος τής ιστορίας που θα αναπτύξει ο Καντ είναι η θεωρία του για το ποιο είμαστε *εμείς*.

Το επίμαχο ζήτημα με τις γνωσιακές νοήσεις είναι η ιδέα ενός είδους γενικότητας που «δεν προέρχεται από την εμπειρία» (μια γενικότητας που προκύπτει μέσω επαγωγικής προβολής από εμπειρικές κανονικότητες, του τύπου «Όλες οι περιπτώσεις που έχουν παρατηρηθεί είναι X , άρα (πιθανώς) όλες οι περιπτώσεις είναι X »). Ο Καντ ονομάζει την γενικότητα που τον απασχολεί *αυστηρή καθολικότητα*. «Αναγκαιότητα και αυστηρή καθολικότητα αποτελούν ασφαλή γνωρίσματα-κριτήρια μιας *a priori* γνώσης και είναι στενά αλληλένδετες μεταξύ τους» (B4)

Συμπερασματικά, κρίσεις του τύπου «κάθε x -πρέπει ψ » (η εξέταση των οποίων καταδεικνύει τους περιορισμούς του εννοιακού εμπειρισμού), εμφανίζουν αναγκαιότητα και αυστηρή καθολικότητα. Αποτελούν, κατά συνέπεια, *a priori* κρίσεις. Πρόκειται όμως, όπως παρατηρεί ο Καντ, για συνθετικές κρίσεις: «Ας πάρουμε την πρόταση: καθετί που συμβαίνει [κάθε γεγονός] έχει την αιτία του. Με την έννοια του ‘καθετί που συμβαίνει’ νοώ κατιτί το υπαρκτό, του οποίου προηγείται ένας κάποιος χρόνος, κλπ., και από αυτή την έννοια είναι δυνατό να αντληθούν αναλυτικές κρίσεις. Αλλά η έννοια μιας αιτίας βρίσκεται ολωσδιόλου έξω από εκείνη την έννοια [του ‘καθετί που συμβαίνει’] και δηλώνει κάτι διαφορετικό από το ‘καθετί που συμβαίνει’, άρα δεν συμπεριέχεται καθόλου μέσα στην παράσταση αυτή [του καθετί που συμβαίνει].» (A9/B13)

Αυτό είναι ίσως προφανέστερο στην περίπτωση των «κάθε x -πρέπει ψ » κρίσεων που εκφράζουν θεμελιώδεις αρχές της μαθηματικής φυσικής: Σκεφτείτε για παράδειγμα την πρόταση ότι: «σε όλες τις μεταβολές του κόσμου των σωμάτων η ποσότητα της ύλης παραμένει αμετάβλητη ή ότι σε κάθε μετάδοση κίνησης δράση και αντίδραση πρέπει να είναι πάντα ίσες μεταξύ τους. Και στις δύο περιπτώσεις είναι φανερό όχι μόνο η αναγκαιότητα και, κατά συνέπεια, η *a priori* προέλευσή τους, αλλά και το ότι είναι συνθετικές κρίσεις. Γιατί στην έννοια της ύλης δεν νοώ την παντοτινότητά της στον χρόνο, αλλά μόνο την παρουσία της μέσα στον χώρο και την πλήρωσή του από αυτήν. Έτσι προχωρώ πραγματικά πέρα από την έννοια της ύλης, για να προσεπινοήσω σε αυτή κάτι *a priori* που δεν το είχα νοήσει μέσα σε αυτή. Άρα η πρόταση δεν είναι αναλυτική αλλά συνθετική, και όμως νοείται *a priori*’ το ίδιο συμβαίνει και με τις λοιπές προτάσεις του καθαρού μέρους της φυσικής επιστήμης» (B17–18)

Συναντάμε και πάλι το ερώτημα που περιέχει «το πραγματικό πρόβλημα του καθαρού λόγου»: «Πώς είναι δυνατές οι *a priori* συνθετικές κρίσεις;» (B19)

Εκείνο που έχουμε ανακαλύψει ωστόσο είναι ότι το «πραγματικό πρόβλημα του καθαρού λόγου» συνίσταται σε μια ποικιλία αλληλοσχετιζόμενων προβλημάτων. Η οδός που ακολουθήσαμε εμείς εγώ για να καταλήξω στο ερώτημα του Καντ πέρασε από την ιστορική αναδρομή των ζητημάτων που αφορούν την κατοχή ορισμένων εννοιών οι οποίες εκ πρώτης

όπως «δεν μπορούν να προέλθουν από την εμπειρία» -- μπορούμε πλέον να τις ονομάζουμε *a priori* έννοιες.

Αν και το οδηγητικό ερώτημα του Καντ αφορά τυπικά μια ορισμένη ομάδα κρίσεων, γράφει ότι μπορούμε να δούμε την ύπαρξη μιας τέτοιας *a priori* καταγωγής «όχι απλώς στις κρίσεις ... αλλά ακόμη και στις έννοιες» (B5) Έχουμε ήδη αναφερθεί στις έννοιες της *υπόστασης* και της *αιτιότητας*, αλλά ο Καντ προσθέτει και άλλες, για παράδειγμα: «Αφαιρέστε διαδοχικά από την εμπειρική έννοια που έχετε ενός σώματος ό,τι σε αυτήν είναι εμπειρικό: το χρώμα, το σκληρό ή το μαλακό, τα βάρους, ακόμα και το αδιαπέραστο, ωστόσο απομένει πάντα ο χώρος που το σώμα (τώρα βέβαια αυτό εξαφανίστηκε ολότελα) κατελάμβανε και που αυτόν δεν μπορεί να τον εξαφανίσετε με τη σκέψη.» (B5-6)

Υφίσταται όμως και το ζήτημα των *a priori* συνθετικών κρίσεων. Αν η μόνη περιοχή ανάδυσης τέτοιων κρίσεων ήταν η κλασική μεταφυσική, τότε ίσως να ευσταθούσε η σκεπτικιστική πρόταση του Χιουμ ότι, εφόσον ούτε ο λόγος ούτε η εμπειρία μπορούν να εδραιώσουν τη νομιμότητά τους, το καλύτερο είναι να «τις ρίξουμε στις φλόγες». Όμως αν τέτοιου είδους κρίσεις είναι επίσης απαραίτητες για τη μαθηματική φυσική, και -- αν ο Καντ έχει δίκιο σε όσα ισχυρίζεται-- ακόμα και για τα ίδια τα μαθηματικά, τότε μάλλον η πρωταρχική αντίδραση μας είναι ότι τέτοιου είδους κρίσεις πρέπει να είναι και γνωσιακά σεβαστές και επιστημικά νόμιμες. Καθίσταται, συνεπώς, επείγον και σοβαρό το ζήτημα της θεμελίωσης και της φύσης τέτοιων κρίσεων. Είναι δυνατόν τέτοιου είδους κρίσεις να έχουν για εμάς το επιστημικό κύρος που θα μας επέτρεπε δικαίως να θεωρούμε ότι αποτελούν εκφράσεις γνώσης;

Το ζήτημα που επανέρχεται διαρκώς σε αυτό το κεφάλαιο είναι η εννοιακή κατανοησιμότητα, αλλά μέσω αυτού του θέματος έχουμε αναπόφευκτα οδηγηθεί σε ένα άλλο, άμεσα συναφές, και κύριο ζήτημα της *Κριτικής του καθαρού λόγου*: το ζήτημα της *επιστημικής νομιμότητας*. Η διασαφήνιση όμως του όρου «επιστημική νομιμότητα» απαιτεί κάποια συζήτηση.

Οι εμπειριστικές δεσμεύσεις του Χιουμ, όπως έχουμε δει, μας αρνούνται διάφορα επιστημικά δικαιώματα. Εφόσον όλη η γνώση πρέπει να προέρχεται από την εμπειρία -- σύμφωνα με τη χιουμιανή εκδοχή του εννοιακού εμπειρισμού, όλες οι ιδέες πρέπει να μπορούν να παραχθούν από εντυπώσεις. Υπάρχουν έννοιες που θεωρούμε ότι έχουμε αλλά τις οποίες δεν μπορούμε να έχουμε, και συνακόλουθα, δεν μπορούμε να τελούμε νόμιμα καμία κρίση του τύπου «κάθε χ-πρέπει ψ» την οποία τελούμε. Δεν μπορούμε να παράγουμε αυτές τις έννοιες και τις κρίσεις από την εμπειρία, διότι δεν τις συναντούμε στις αισθητηριακές εντυπώσεις μας. Είναι σημαντικό να μην λησμονούμε ότι η χιουμιανή θεώρηση των «εντυπώσεων» αιωρείται μεταξύ της αναφοράς σε εννοιολογικά βασικά *αισθητηριακά περιεχόμενα*, και σε επιστημικώς βασικές *εμπειρικές πεποιθήσεις*. Συνακόλουθα, η παραγωγή των ιδεών από τις εμπειρίες

κάποιες φορές είναι ζήτημα «αφαίρεσης» κάποιων περιεχομένων από άλλα, και κάποιες άλλες φορές ζήτημα δικαιολόγησης κάποιων κρίσεων (πεποιθήσεων) μέσω της τεκμηριωμένης θεμελίωσής τους σε άλλες. Όποια ερμηνεία κι αν επιλέξουμε, ο Χιουμ θεωρεί ότι η εμπειρία συνίσταται απλώς στην κατοχή αισθητηριακών εντυπώσεων – και αυτό είναι μια παραδοχή που ο Καντ μπορεί να απορρίψει και που ρητά θα απορρίψει.

Σε αντίθεση με τον Χιουμ, ο Καντ διακρίνει ξεκάθαρα τα αισθητηριακά περιεχόμενα από τις γνωσιακές κρίσεις. Όπως θα δούμε λεπτομερώς, η καντιανή ενότητα της «εμπειρίας» δεν είναι απλώς μια αίσθηση ή μια αισθητηριακή εντύπωση αλλά, σε μια πρώτη προσέγγιση, μια *αντιληπτική συνάντηση με ένα αντικείμενο* η οποία περιέχει ένα γνωσιακό-επιστημικό επεισόδιο «του να προσλαμβάνεις κάτι ως κάτι» ή «του να προσλαμβάνεις ότι κάτι ισχύει». το περιεχόμενο αυτού του γνωσιακού επεισοδίου δεν απλώς μια «ιδέα», αλλά ένα λογής πράγμα που μπορεί να εκφραστεί σε μια αντιληπτική κρίση. Για να το πούμε διαφορετικά, σύμφωνα με την καντιανή θεώρηση, η εμπειρία μας είναι εξ αρχής μια εμπειρία αντικειμένων στη φύση, δηλαδή ατομικών υποστάσεων που αλληλοεπιδρούν αιτιακά στον χώρο και τον χρόνο. Η αναγνώριση αυτής της κατάστασης και της αντίστοιχης μεθοδολογικής οπτικής αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της «Κοπερνίκειας Επανάστασης» που ο Καντ επιθυμεί να φέρει στη φιλοσοφία (Bxvi–xxii).

Συνεπώς, αν ο Καντ συμφωνεί ότι οι *a priori* έννοιες και οι συνθετικές *a priori* κρίσεις δεν μπορούν να «παραχθούν από την εμπειρία», αυτό δεν συμβαίνει επειδή – όπως θα το έθετε ο Χιουμ – τα περιεχόμενα της «εμπειρίας» περιορίζονται (σε αυθόρμητες πεποιθήσεις που αφορούν) σε ένα βασικό σύνολο προσίδιων και κοινών αισθητών ποιοτήτων και σχέσεων. Από την οπτική του Καντ, το πραγματικό πρόβλημα δεν αφορά την «εμπειρία» αλλά την «παραγωγή» των εννοιών από την εμπειρία. Η νομιμότητα της χρήσης ορισμένων εννοιών (των *a priori* εννοιών) και της τέλεσης ορισμένων κρίσεων (των συνθετικών *a priori* κρίσεων) δεν μπορεί να έγκειται στην δυνατότητά τους να παραχθούν από την εμπειρία (δηλαδή, στην δυνατότητα να τις «αφαιρούμε» από τα περιεχόμενα της εμπειρίας, ή να τις δικαιολογούμε μέσω επίκλησης των περιεχομένων της εμπειρίας – διότι η νομιμότητα αυτής της χρήσης προϋποτίθεται ήδη από το γεγονός της εμπειρίας. Αποτελεί μια συνθήκη της δυνατότητας του να έχουμε οποιαδήποτε εμπειρία, με την ακριβή σημασία αυτής της λέξης.

Ο Χιουμ πρώτα θέτει ένα κριτήριο γνωσιακής-επιστημικής νομιμότητας και κατόπιν ρωτά εάν, δεδομένου αυτού του κριτηρίου, μπορούμε να διαθέτουμε όλες τις έννοιες που νομίζουμε ότι διαθέτουμε, και να προβαίνουμε δικαίως σε όλες τις κρίσεις, για τις οποίες νομίζουμε ότι δικαίως προβαίνουμε. Αντιθέτως, το ερώτημα του Καντ δεν αφορά το εάν, αλλά το πώς: «Πώς είναι δυνατές οι συνθετικές *a priori* κρίσεις;» Ξεκινά με το γεγονός μιας εννοιολογικά

πλούσιας, δομημένης, γνωσιακά ευεπίφορης εμπειρίας των αντικειμένων στη φύση, και προχωρά στην διερεύνηση των συνθηκών που καθιστούν δυνατή την επιστημική νομιμότητα που εκλαμβάνουμε κατ' αρχάς ως προφανή. Ακολούθως, ενώ ο Χιουμ υποστηρίζει ότι υπάρχουν ορισμένες έννοιες που δεν μπορούμε να έχουμε, εφόσον στερούμαστε τις συναφείς εμπειρίες (δηλαδή τις αισθητηριακές εντυπώσεις) από τις οποίες μπορούμε νόμιμα να τις παράγουμε (δηλαδή να τις «αφαιρέσουμε»), ο Καντ υποστηρίζει ότι έχουμε εμπειρίες που δεν θα μπορούσαμε να έχουμε παρά μόνο εάν κατείχαμε νόμιμα αυτές ακριβώς τις έννοιες. Ως εκ τούτου, το κεντρικό τμήμα της επιχειρηματολογίας του Καντ αποτελείται από την περίφημη «υπερβατολογική παραγωγή των καθαρών εννοιών της διάνοιας». Ας δούμε τι σημαίνει αυτή η φράση.

Ο Καντ δανείστηκε τον όρο «παραγωγή» από την νομική ορολογία της εποχής του. Μια παραγωγή είναι ένα επιχείρημα το οποίο σκοπό είχε να παράσχει μια απάντηση σε ερώτημα του τύπου «*Quid juris?*» («Με ποιο δικαίωμα;»). Υποθέστε, παραδείγματος χάριν, ότι σας παρατηρώ να θανατώνω ένα πολυτελές αυτοκίνητο σταθμευμένο δίπλα στο πεζοδρόμιο, και προσφέρομαι να σας το πουλήσω σε μια λογική τιμή. Η πρώτη αντίδρασή σας μπορεί κάλλιστα να είναι να διερευνήσετε εάν δικαιούμαι να κάνω κάτι τέτοιο. Έχω άραγε το δικαίωμα να σας πουλήσω το αυτοκίνητο; Με τι δικαίωμα προσφέρομαι να κάνω κάτι τέτοιο;

Η συνήθης απάντηση είναι ότι έχω όντως το δικαίωμα εφόσον είναι το αυτοκίνητό μου, δηλαδή εφόσον έχω το νόμιμο δικαίωμα ιδιοκτησίας του. Αυτός ο ισχυρισμός, με τη σειρά του, είναι κάτι που μπορώ να εδραιώσω τελικά αποδεικνύοντας ότι ορισμένα πραγματικά γεγονότα όντως συμβαίνουν ή έχουν συμβεί – λόγου χάριν, ότι τα συναφή έγγραφα έχουν υπογραφεί, χρήματα έχουν αλλάξει χέρια, κλπ. Διάφοροι νομικοί κώδικες και δικανικές αποφάσεις προσδιορίζουν μέσω και λόγω του ότι έχω τελέσει αυτές τις πράξεις σε ορισμένες συνθήκες, αποκτώ συγκεκριμένα δικαιώματα χρήσης και διάθεσης του αυτοκινήτου.

Αντιθέτως, τα δικαιώματα που απασχολούν τον Χιουμ και τον Καντ είναι επιστημικά δικαιώματα, δηλαδή δικαιώματα που σχετίζονται με την τέλεση διαφόρων γνωσιακών ενεργημάτων: ειδικότερα, το ότι χρησιμοποιούμε ορισμένες έννοιες (τις *a priori* έννοιες) και ότι υιοθετούμε ορισμένες κρίσεις (τις συνθετικές *a priori* κρίσεις). Στο αφήγημα του Χιουμ, ένα επιστημικό δικαίωμα εδραιώνεται εν πολλοίς με τον ίδιο τρόπο που εδραιώνεται τελικά ένα νομικό δικαίωμα κατοχής, δηλαδή, αποδεικνύοντας ότι ένα ορισμένο πραγματικό γεγονός συμβαίνει ή έχει συμβεί -- παραδείγματος χάριν ότι όλα τα συστατικά των συναφών ιδεών έχουν την πρωταρχική πηγή τους σε αισθητηριακές εμπειρίες. Ο Καντ αποκαλεί μια απόδειξη τέτοιου είδους «εμπειρική παραγωγή», και τονίζει ότι από μόνη της δεν εδραιώνει κανένα απολύτως επιστημικό δικαίωμα. «[Η εμπειρική παραγωγή] δείχνει μόνο πώς αποκτήθηκε μια

έννοια από την εμπειρία και τον αναστοχασμό πάνω στην εμπειρία, και συνεπώς αφορά όχι τη νομιμότητα της έννοιας, αλλά το γεγονός από το οποίο προέκυψε» (A85/B117).

Το νόημα του καντιανού ισχυρισμού είναι ότι μια χιουμιανή «εμπειρική παραγωγή» δεν μπορεί να προσφέρει τίποτα περισσότερο από το να εδραιώσει απλώς ένα *παράγωγο* ή *υποθετικό, υπό συνθήκες*, επιστημικό δικαίωμα. Δεν μπορεί να δείξει τίποτα περισσότερο από το ότι μια πρωταρχική επιστημική νομιμότητα την οποία *υποτίθεται* ότι διαθέτουν επιμέρους αισθητηριακές εντυπώσεις έχει μεταδοθεί σε ορισμένες «ιδέες» και κρίσεις μέσω λογικών και νοητικών λειτουργιών – όπως η ανάλυση (αφαίρεση), ή σύνθεση (συνδυασμός), και η συναγωγή – λειτουργιών μέσω των οποίων αυτές οι ιδέες και οι κρίσεις έχουν «παραχθεί» από εκείνες τις εντυπώσεις. Η επιστημική νομιμότητα των εντυπώσεων και των λειτουργιών λαμβάνεται απλά ως δεδομένη.

Αντιστοίχως, η «εμπειρική παραγωγή» στο παράδειγμα που έφερα, επιτελεί το έργο της να εδραιώσει την νομιμότητα του νομικού δικαιώματος ιδιοκτησίας επί του αυτοκινήτου μου, μόνο αν το κύρος ή η δεσμευτικότητα των νομικών κωδίκων και των δικανικών αποφάσεων που επικαλούμαι ότι ισχύουν για τα γεγονότα που αφηγούμαι, λαμβάνονται ως δεδομένες. Υπό αυτή την έννοια, εκείνο το οποίο αποδεικνύω είναι επίσης ένα *παράγωγο* ή *υποθετικό, υπό συνθήκες*, δικαίωμα. Σε αυτή την περίπτωση, το κύρος των κωδίκων και των αποφάσεων απλά τίθεται, και η «παραγωγή» μου δεν εδραιώνει τίποτα περισσότερο από το ότι εγώ και άλλα άτομα έχουμε τελέσει ορισμένες πράξεις μέσω των οποίων έχουν μεταφερθεί σε εμένα τα πρωταρχικά νομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας του αυτοκινήτου.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το παρόν ζήτημα, ας ανακαλέσουμε την σκεπτικιστική στρατηγική του Καρτέσιου. Ποιο θα ήταν το πρόβλημα με σκέψεις των οποίων η άμεση πηγή ή καταγωγή τους ήταν ένας κακόβουλος δαίμονας; Μία περίπτωση, ασφαλώς, είναι τέτοιου είδους σκέψεις να είναι ψευδείς, δηλαδή εκείνο που υπάρχει αντικειμενικά σε αυτές τις σκέψεις να μην υπάρχει επίσης μορφικά, ανεξάρτητα από τις ίδιες τις σκέψεις. Όμως το πρόβλημα θα συνέχιζε να υπήρχε ακόμη και αν όλες αυτές οι σκέψεις συνέβαινε να είναι αληθείς. Το πρόβλημα θα ήταν ακριβώς ότι απλώς *θα συνέβαινε* να είναι αληθείς. Η βούληση ενός κακόβουλου δαίμονα είναι αυθαίρετη και απρόβλεπτη, και συνεπώς οι σκέψεις που προκαλεί σε εμάς αιτιακά να έχουμε, ακόμη κι αν είναι αληθείς, θα στερούντο εντελώς επιστημικού κύρους. Δεν χρειάζεται να υπάρχει οποιαδήποτε *σύνδεση* μεταξύ του τι έχει αντικειμενική ύπαρξη στις σκέψεις που ο δαίμονας μας προκαλεί αιτιακά να ενστερνιζόμαστε, και του τι έχει μορφική ύπαρξη ανεξάρτητα από αυτές τις σκέψεις.

Εκείνο που χρειάζεται, με άλλα λόγια, είναι ένας τρόπος να εδραιωθεί μια *αυθεντική* νομιμότητα για ορισμένες έννοιες και κρίσεις, ένα *μη παράγωγο* επιστημικό κύρος που δύναται

κατόπιν να μεταδοθεί σε άλλες έννοιες και κρίσεις. Εκείνο που αναζητεί ο Καντ, για να το θέσουμε διαφορετικά, είναι μια στρατηγική με την οποία μπορεί να δικαιολογήσει τις επιστημικές *πρώτες* αρχές της εμπειρίας. «Γιατί από πού αλλού θα αντλούσε η εμπειρία η ίδια τη βεβαιότητά της, αν όλοι οι κανόνες, που σύμφωνα με αυτούς προχωρεί, δεν ήταν τίποτε άλλο από εμπειρικοί, άρα τυχαίοι; Για τον λόγο αυτό θα ήταν δύσκολο να τους προσδώσει κανένας το κύρος θεμελιωδών αρχών» (B5)

Ο συλλογισμός που διασφαλίζει μια τέτοιου είδους αυθεντική επιστημική νομιμότητα ονομάζεται από τον Καντ «υπερβατολογική παραγωγή». Στο παράδειγμα με το αυτοκίνητο, λόγου χάριν, μια «υπερβατολογική παραγωγή» θα διασφάλιζε το αυθεντικό κύρος των συναφών νομικών κωδίκων και δικανικών αποφάσεων, θα νομιμοποιούσε δηλαδή με κάποιο τρόπο την *πρακτική* μας του να επενδύουμε συμβατικά δικαιώματα χρήσης και διάθεσης ορισμένων πραγμάτων σε συγκεκριμένους ανθρώπους επί τη βάση ορισμένων, ουσιαστικά αυθαίρετων, διαπροσωπικών πράξεων. Η ιστορία της κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας καθώς και της φιλοσοφίας του νόμου μας προσφέρουν πλούσιο υλικό από το οποίο θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε μια «νομική» υπερβατολογική παραγωγή, αλλά η διερεύνηση αυτού του ζητήματος θα μας απομάκρυνε πολύ από τη θεματική της *Κριτικής του καθαρού λόγου*.

Στην καρτεσιανή φιλοσοφία, εκείνο που τελεί τον ρόλο της υπερβατολογικής παραγωγής είναι η απόδειξη της ύπαρξης του Θεού. Η απόδειξη αυτή διασφαλίζει την μη παράγωγη επιστημική εγκυρότητα για ορισμένες σκέψεις, ειδικότερα, για τις «σαφείς και διακριτές» ιδέες μας. Είναι επίσης αυτή που δίνει το δικαίωμα στον Καρτέσιο να θέτει μια σύνδεση μεταξύ του να είναι μια σκέψη *δική* μας και του να είναι *αληθής*. Η ουσιαστική διαφορά του Θεού από τον κακόβουλο δαίμονα είναι ότι η τέλεια καλοσύνη του εκδηλώνεται, μεταξύ άλλων, με το να καθιστά την μορφική πραγματικότητα ενός περιεχομένου το *θεμέλιο* για την αντικειμενική πραγματικότητα των σαφών και διακριτών ιδεών μας. Η καρτεσιανή θεώρηση είναι ευθέως αντίστοιχη με την θεώρηση του Λάιμπνιτς, σύμφωνα με την οποία ο Θεός δημιουργεί τον καλύτερο από όλους τους δυνατούς κόσμους. Η ηθική τελειότητα του Θεού εγγυάται την «προ-εδραιωμένη αρμονία» ανάμεσα στις απειράριθμα πολλές, αυθύπαρκτες («δίχως παράθυρα») ατομικές μονάδες. Παρομοίως, για τον Καρτέσιο, η ηθική τελειότητα του Θεού εγγυάται μια προ-εδραιωμένη αρμονία ανάμεσα στις σαφείς και διακριτές ιδέες και την μορφική πραγματικότητα. Μόνο ένας τέτοιος Θεός, συμπεραίνει ο Καρτέσιος, θα μπορούσε να εγγυηθεί το *επιστημικό κύρος* των σαφών και διακριτών ιδεών. Μόνο χάρη στην καλοσύνη του Θεού, το γεγονός ότι «αντιλαμβανόμαστε κάτι σαφώς και διακριτώς» συνιστά *οποιονδήποτε λόγο* για να το πιστέψουμε.

Συνεπώς, η μεγάλη εικόνα του καντιανού έργου, που σας υποσχέθηκα, θα αποκτήσει μια καθαρή εστίαση, μόνο όταν συλλάβουμε τη στρατηγική του Καντ για να αναπτύξει την *δική του* υπερβατολογική παραγωγή. Είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο επιχειρεί να εδραιώσει ένα αυθεντικό επιστημικό κύρος για τις *a priori* έννοιες, και κρίσεις του τύπου «κάθε χ --πρέπει ψ » οι οποίες προϋποτίθενται για να έχουμε το πλούσιο είδος αντιληπτικής εμπειρίας που όντως έχουμε. Ωστόσο, απλά και μόνο ο εμπλουτισμός της ιδέας της «εμπειρίας» δεν αρκεί για την δημιουργία μιας αποδεκτής θεώρησης της δυνατότητας επιστημικά νόμιμων συνθετικών *a priori* κρίσεων. Ένας καλός τρόπος για να το διαπιστώσουμε αυτό είναι να διερευνήσουμε τους τρόπους και τις στρατηγικές επιστημικής νομιμοποίησης που υιοθετούν στις μέρες μας οι επίγονοι του χιουμιανού εμπειρισμού.

Νέο-χιουμιανός εμπειρισμός: δύο είδη επιστημικού κύρους

Τι είδους επιστημικό κύρος δύναται να έχει μια πεποίθηση; Τι είδους λόγους υπέρ μιας πεποίθησης αναγνωρίζουμε σήμερα; Υπάρχουν, βεβαίως, πολλές δυνατές απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα, όμως μια ευρέως αποδεκτή θεώρηση είναι εκείνη του νέο-χιουμιανού εμπειρισμού. Αντηχώντας την πεποίθηση του Χιουμ ότι οι κρίσεις που δεν βασίζονται ούτε σε «αφηρημένους συλλογισμούς που αφορούν ποσότητα ή αριθμό», ούτε σε «πειραματικούς συλλογισμούς που αφορούν υπαρκτά και πραγματικά γεγονότα» είναι απλώς «σοφιστείες και ψευδαισθήσεις», ο νέο-χιουμιανός εμπειρισμός υποστηρίζει ότι το επιστημικό εχέγγυο κάθε νόμιμης πεποίθησης πρέπει να είναι είτε *λογικό* είτε *εμπειρικό*. Ο όρος «λογικό» αντιστοιχεί περίπου στον καντιανό όρο «αναλυτικό», και ο όρος «εμπειρικό» στον καντιανό όρο «*posteriori*».

Ακολούθως, εκείνο που αντικαθιστά τη χιουμιανή διάκριση μεταξύ «εντυπώσεων» και «ιδεών» είναι η διάκριση αφενός μεταξύ πεποιθήσεων που διαθέτουν εμπειρικά εχέγγυα, τα οποία *καταγράφουν παρατηρήσεις*, δηλ. τα περιεχόμενα ατομικών εμπειριών, και αφετέρου πεποιθήσεων που *βασίζονται σε τεκμήρια*, δηλ. συνάγονται από προκείμενες που καταγράφουν τέτοιες παρατηρήσεις. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, οι *τεκμηριωτικά εχέγγυα* βασίζονται σε αξιόπιστες συσχετίσεις. Η παρατηρημένη εμφάνιση κάποιου συμβάντος Σ , αποτελεί τεκμήριο για την αλήθεια μια μη-παρατηρησιακής κρίσης K , στην περίπτωση ακριβώς που η αλήθεια της K και η εμφάνιση του Σ *συσχετίζονται με τρόπο τακτικό ή αξιόπιστο*, δηλ. στην περίπτωση ακριβώς που η K είναι πάντα ή συχνά αληθής όταν συμβαίνει το Σ .

[Η συζήτηση αυτού του θέματος είναι περίπλοκη, αλλά το συμπέρασμά της είναι σαφές: μπορούμε να έχουμε δικαιολόγηση για μέλη μιας επιμέρους ομάδας μη-παρατηρησιακών

πεποιθήσεων μόνο αν κάποιες πεποιθήσεις που ανήκουν σε αυτή την ομάδα μπορούν να δικαιολογηθούν λογικά. Αλλά η εμπειριστική προσέγγιση δεν επιτρέπει μια τέτοιου είδους δικαιολόγηση.

Το αναπόφευκτο συμπέρασμα φαίνεται να είναι ότι ο νέο-χιουμινός εμπειρισμός δεν μπορεί να εξηγήσει τη νομιμότητα των υπαρκτών επιστημικών πρακτικών μας, και ειδικότερα την νομιμότητα των συνθετικών *a priori* αρχών στις οποίες βασίζονται οι πρακτικές μας. Ο νέο-χιουμινός εμπειριστής φαίνεται ότι δεν μπορεί να απαντήσει με επιτυχία το καντιανό ερώτημα: «Πώς είναι δυνατές οι συνθετικές *a priori* κρίσεις;» Μια «υπερβατολογική παραγωγή» των συνθετικών *a priori* αρχών χρειάζεται προφανώς να επικαλεσθεί ενός είδους *sui generis* δικαιολόγηση η οποία δεν είναι ούτε λογική ούτε τεκμηριακή, ένα τρίτο είδος θεμελιωτικής σχέσης. Μόνο ένας φιλόσοφος που αναγνωρίζει ένα τέτοιο είδος επιστημικής δικαιολόγησης θα μπορούσε να εδραιώσει την επιστημική νομιμότητα των *a priori* κρίσεων. Ή τουλάχιστον έτσι φαίνεται. Είναι, λοιπόν, ο Καντ άλλος ένας κλασικός ρασιοναλιστής;

Νομίζω ότι μια θετική απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα ήταν απογοητευτική. Αν η καντιανή υπερβατολογική παραγωγή αποδεικνυόταν τελικά ότι βασίζεται σε προκείμενες που θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν μόνο μέσω της επίκλησης σε κάτι που δεν είναι ούτε αποκλειστικά μέρος της λογικής ούτε αποκλειστικά μέρος της εμπειρίας, θα προϋπέθετε ουσιαστικά τη νομιμότητα των συνθετικών *a priori* κρίσεων, δηλαδή το ίδιο το επιστημικό κύρος το οποία αποσκοπούσε να διασφαλίσει. Σε αυτή την περίπτωση ο Καντ θα ήταν ευάλωτος στη μομφή της λήψης του ζητούμενου ή, πιο επιεικώς, στη μομφή του δογματισμού. Υπάρχει άραγε κάποια εναλλακτική;

Διάφορες στιγμές συναντήσαμε την ιδέα ότι εκείνο που χρειαζόμαστε είναι μια στρατηγική δικαιολόγησης ή νομιμοποίησης της αποδοχής μας ποικίλων επιστημικών πρώτων αρχών. «Οι θεμελιώδεις *a priori* αρχές φέρουν αυτό το όνομα όχι απλώς επειδή περιλαμβάνουν μέσα τους τις αρχές άλλων κρίσεων αλλά και γιατί αυτές οι ίδιες δεν είναι θεμελιωμένες σε άλλες ανώτερες και καθολικότερες γνώσεις. ωστόσο αυτή τους η δυνατότητα δεν τις απαλλάσσει πάντα από την ανάγκη μιας αποδείξεως.» (A148/B188)

Από αυτή την σκοπιά, η προφανής δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι κάθε τέτοιου είδους «απόδειξη» ή δικαιολόγηση θα πρέπει σίγουρα να λάβει τη μορφή ενός επιχειρήματος από προκείμενες, και θα έχουμε δίκιο να αποδεχθούμε το συμπέρασμα ενός τέτοιου επιχειρήματος μόνο αν έχουμε δίκιο να αποδεχθούμε τις προκείμενες του. Συνεπώς, το περισσότερο που δύναται να δείξει ένα τέτοιο επιχείρημα από προκείμενες είναι ότι μια προϋποτιθέμενη νομιμότητα μπορεί να μεταδοθεί από τις προκείμενες στο συμπέρασμα. Θα μπορούσε έτσι, ίσως, να εδραιώσει την παράγωγη νομιμότητα του συμπεράσματός του· αλλά οι πρώτες αρχές

είναι πρώτες ακριβώς χάρη στο ότι κατέχουν μια πρωτότυπη, αυθεντική, μη-παράγωγη νομιμότητα.

Εκείνο που συνέλαβε ο Καντ είναι ότι ο συλλογισμός αυτός βασίζεται σε μια προϋπόθεση που είναι τόσο φυσική ώστε να καθίσταται στην πραγματικότητα αόρατη: την προϋπόθεση ότι οποιοδήποτε επιχείρημα που αρκεί για να εδραιώσει τη νομιμότητα αποδοχής μιας δεδομένης αρχής *A*, θα πρέπει να έχει την *A* ως συμπέρασμα. Αφ' ης στιγμή όμως γίνει σαφής αυτή η προϋπόθεση, δεν είναι δύσκολο να διαπιστωθεί ότι είναι απλώς ψευδής. Διότι η επιστημική νομιμότητα αποδοχής μιας αρχής *A* θα μπορούσε σαφώς να εδραιωθεί μέσω ενός αποδεχτού επιχειρήματος, το συμπέρασμα του οποίου αναφέρει την αρχή και μας λέει κάτι σχετικό με αυτή, λόγου χάριν: «Η αρχή '*A*' είναι επιστημικά νόμιμη».

Η άποψη που μόλις παρουσίασα δεν φαίνεται πολύ διαφωτιστική. Παρ' όλα αυτά, επαρκεί για να συστήσει μια νέα στρατηγική ώστε να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα των πρώτων αρχών και του συνθετικού *a priori*. Υποθέστε ότι μπορούσαμε να αποδείξουμε, από μη προβληματικές προκειμένες, ότι μια υποψήφια πρώτη αρχή *ΠΑ*, έχει κάποιο σημαντικό χαρακτηριστικό, Φ , το οποίο σχετίζεται με ευθέως με την ευλογοφάνεια του να αποδεχθεί ή να ασπασθεί κανείς αυτή την αρχή. Το συμπέρασμα: «Η αρχή *ΠΑ* έχει το σημαντικό χαρακτηριστικό Φ », το οποίο αναφέρει την «*ΠΑ*» και λέει κάτι για αυτήν, θα μπορούσε, αν ήταν αληθές, να αποδώσει επιστημική νομιμότητα στην αρχή που αναφέρει, χωρίς να παράγει την ίδια την αρχή από άλλες. Ας ονομάσουμε αυτή την κίνηση: Στρατηγική *K*.

Όλο αυτό είναι ασφαλώς πολύ σχηματικό. Υποθέστε όμως ότι θα μπορούσαμε παρομοίως να ενσωματώσουμε τις επίμαχες *a priori* έννοιες και τις συνθετικές *a priori* αρχές σε άλλες κρίσεις οι οποίες (α) αναφέρουν τις επίμαχες έννοιες και τις επίμαχες αρχές σε άλλες κρίσεις και δηλώνουν για αυτές ότι έχουν ένα κατάλληλο σημαντικό χαρακτηριστικό, το οποίο (β) αποδίδει επιστημική νομιμότητα στις επίμαχες έννοιες και αρχές, και κυρίως (γ) οι κρίσεις αυτές μπορούν να παραχθούν από μη προβληματικές προκειμένες, μπορούν δηλαδή να καταδειχθούν ότι είναι επιστημικά νόμιμες με βάση νέο-χιουμιανά κριτήρια. Μια τέτοια εφαρμογή της στρατηγικής *K* θα μας έδινε έναν νέο τρόπο με τον οποίο ο λόγος μπορεί να είναι αποτελεσματικός σε ζητήματα επιστημικής νομιμότητας, έναν τρόπο, ωστόσο, ο οποίος δεν θα προϋπέθετε κάποια νέου τύπου επιστημική μη-λογική και μη-τεκμηριωτική σχέση θεμελίωσης. Η υπερβατολογική παραγωγή του Καντ στηρίζεται ακριβώς στην Στρατηγική *K*. Όσον αφορά τη γνώση μας για τον εξωτερικό κόσμο, ο Καντ δεν είναι ένας κλασικός ρασιοναλιστής αλλά ένας νέο-χιουμιανός εμπειριστής.

Μη προβληματικές προκειμένες -> Αρχή *ΠΑ* έχει ένα σημαντικό χαρακτηριστικό Φ ->Είναι εύλογο να υιοθετήσουμε ή να ασπαστούμε την αρχή *ΠΑ*.

Πώς είναι οι κρίσεις οι οποίες, σύμφωνα με τον Καντ, ενσωματώνουν τις επίμαχες έννοιες και τις επίμαχες αρχές;

(K1) Η *a priori* έννοια 'Eap' εφαρμόζει στον κόσμο. [δηλαδή ότι η έννοια της υπόστασης ή της αιτιότητας έχει εφαρμογή στον κόσμο]

(K2) Η *a priori* συνθετική κρίση 'Kap' αληθεύει για τον κόσμο. [δηλαδή ότι η πρόταση 'Καθετί που συμβαίνει έχει μια αιτία' αληθεύει για τον κόσμο]

Ο Καντ υποστηρίζει ότι αυτές οι κρίσεις είναι λογικά δικαιολογημένες και αν ισχύει αυτό, διαθέτουν ένα νέο-χιουμιανή επιστημικό κύρος που μπορεί κατ' αρχάς να μεταδοθεί στις πιο προβληματικές έννοιες και κρίσεις που αναφέρονται εντός τους.

Συνεπώς, το σημαντικό χαρακτηριστικό που αποδίδεται στις *a priori* έννοιες και στις συνθετικές *a priori* κρίσεις εντός των κρίσεων (K1) και (K2) είναι ότι «εφαρμόζουν στον ή είναι αληθείς για τον κόσμο». Και οι δύο διατυπώσεις χρησιμοποιούν μια νέα έννοια: ο *κόσμος*. Πώς πρέπει να κατανοήσουμε αυτή την έννοια; Για ποιον *κόσμο* μιλάμε; Η πλέον προφανής απάντηση είναι ότι μιλάμε για τον *φυσικό κόσμο*. Ωστόσο, στα *Προλεγόμενα*, ο Καντ εξηγεί ότι, όσον αφορά τουλάχιστον τα περιεχόμενά της, η *φύση* ταυτίζεται με την *ολότητα των αντικειμένων της δυνατής εμπειρίας* – και αυτή η ταύτιση μας παρέχει μια δεύτερη και, τελικά, χρησιμότερη απάντηση: μιλάμε για τον *κόσμο του οποίου μπορούμε να έχουμε εμπειρία*.

Η πρώτη *Κριτική* εκμεταλλεύεται αυτή την νοηματική ισοδυναμία: Εκείνο που ο Καντ ρητά αποδίδει στις *a priori* έννοιες και τις συνθετικές *a priori* κρίσεις είναι «αντικειμενική εγκυρότητα», δηλ. την έγκυρη εφαρμογή τους στα αντικείμενα της εμπειρίας. Η λεπτομερής προσπάθεια εδραίωσης των ισχυρισμών του περί αντικειμενικής εγκυρότητας, και συνεπώς για την διασφάλιση της αναλυτικότητας των (K1) και (K2) εμφανίζεται στο τμήμα του βιβλίου που τιτλοφορείται: «Συστηματική παρουσίαση όλων των συνθετικών αρχών της καθαρής νόησης».

Ένα σημαντικό στοιχείο και των τριών τρόπων με τους οποίους μπορούμε να εκφράσουμε την οδηγητική ιδέα του Καντ – ιδίως της τρίτης εκδοχής που αφορά τον *κόσμο του οποίου μπορούμε να έχουμε εμπειρία* – είναι η έμφαση στην διάσταση της *ενότητας*. Υπάρχει μόνο ένας φυσικός κόσμος του οποίου μπορούμε να έχουμε εμπειρία, και όλες οι χωριστές εμπειρίες τμημάτων αυτού του κόσμου θα πρέπει κατ' αρχήν να συνδέονται με τρόπο που τις επιτρέπει να αποτελούν μέρη μιας ενικής *συνολικής εμπειρίας* του κόσμου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το καντιανό ερώτημα «Πώς είναι δυνατές οι συνθετικές *a priori* κρίσεις;» μεταλλάσσεται στο ερώτημα «Πώς είναι δυνατή η ενιαία εμπειρία μας;». [το γεγονός ότι η εμπειρία μας χαρακτηρίζεται από ενότητα;]

Συνακόλουθα, εκείνο που συναντάμε στο κείμενο της *Κριτικής* δεν είναι ούτε μια ρητή διατύπωση των προτάσεων (K1) και (K2), ούτε μια απάντηση στην αρχική διατύπωση του καντιανού ερωτήματος, αλλά μια απάντηση στο μεταλλαγμένο ερώτημα που αφορά το ότι: «Η εμπειρία είναι δυνατή μόνο υπό *κατηγορίες*».

Η ιδέα των «κατηγοριών» είναι μια από τις πολλές ιδέες που Καντ υιοθετεί από τον Αριστοτέλη και τις προσαρμόζει στη δική του θεώρηση. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε επί μακρόν για αυτό το ζήτημα, αλλά στο παρόν πλαίσιο μπορούμε απλώς να ταυτίσουμε τις καντιανές κατηγορίες με αυτό που ονομάσαμε *a priori* έννοιες, π.χ., την υπόσταση και την αιτιότητα. Οι πολλές χωριστές εμπειρίες μας μπορούν να αποτελούν μέρη μιας ενικής συνολικής εμπειρίας μόνο αν εκείνο του οποίου έχουμε εμπειρία είναι ένας ενιαίος φυσικός κόσμος υποστάσεων που αλληλοεπιδρούν αιτιακά – δηλ. μόνο αν μπορούμε έγκυρα να εφαρμόζουμε τέτοιες *a priori* έννοιες στην εμπειρία μας και αν μπορούμε έγκυρα να υιοθετήσουμε τις συναφείς συνθετικές *a priori* κρίσεις.

Όλα αυτά φέρνουν στο προσκήνιο ένα ζήτημα το οποίο έχει ήδη εμφανιστεί αρκετές φορές κατά την έρευνά μας για την καντιανή υπερβατολογική παραγωγή: η ιδέα ότι εκείνο που τελικά χρήζει νομιμοποίησης είναι διάφορες μορφές επιστημικής *διαγωγής*. {Το πώς φέρεται δηλαδή κανένας νοητικά προς την πραγματικότητα}

Όπως ακριβώς η «δικανική» υπερβατολογική παραγωγή θα διασφάλιζε τελικά το αυθεντικό κύρος των συναφών κωδίκων και δικαστικών αποφάσεων νομιμοποιώντας τις συγκεκριμένες *κοινωνικές πρακτικές*, έτσι και η υπερβατολογική παραγωγή του Καντ σκοπό έχει να διασφαλίσει την εγκυρότητα των *a priori* εννοιών και των συνθετικών *a priori* κρίσεων νομιμοποιώντας τις συναφείς, συγκεκριμένες *γνωσιακές-επιστημικές πρακτικές*.